

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 6 juni 2021

het boek is nog niet uit

Kees Kok

Het thema van de late boekenweek van dit jaar is 'Tweestrijd'. Zou iemand daarbij nog aan Kaïn en Abel hebben gedacht? Of is de bijbel nu toch echt iets van vroeger en deelt zij in de algehele ontleding? 'Het boek is niet sexy meer,' noteerde Bert Wagendorp afgelopen maandag in zijn column. Maar ook: 'Boeken kunnen de wereld redden.' Is dat zo? Misschien, een beetje, maar er zijn er ook boeken die de ondergang van de wereld kunnen bespoedigen. Ook onder de boeken heerst tweestrijd.

Onlangs verscheen de Nederlandse vertaling van *Papyrus*, met de nogal pretentieuze ondertitel *Een geschiedenis van de wereld in boeken*, geschreven door Irene Vallejo, een 'classica'. Iemand die alles weet van de klassieke literatuur, vooral van de Griekse en Romeinse klassieken. De bijbel, die Joodse klassieker, die nogal wat geschiedenis heeft gemaakt, komt in de vijfhonderd bladzijden die *Papyrus* telt, met geen woord aan het woord. Vallejo schrijft uitvoerig en boeiend over het Egyptische Alexandrië met zijn legendarische bibliotheek, maar de grote filosoof Philo van Alexandrië, de bruggenbouwer tussen de Griekse en Joodse cultuur, noemt zij nergens. En ook over de in Alexandrië gemaakte Griekse vertaling van de Joodse Schrift - de Septuaginta -, toch een feit van grote historische betekenis, geen woord. Dat is het lot van de Joodse Schrift en van het Jodendom in het algemeen binnen de westerse wetenschappelijke wereld. Een blinde vlek. Alsof men er nog nooit van gehoord heeft.

Lucebert schreef een gedicht dat heet 'boeken hebben hun geschiedenis'. Dat is zeker ook van toepassing op het 'Boek der Boeken', de bijbel. Maar gaat het gedicht daar ook over? Laten we er eens aandachtig naar luisteren. Op het eerste gehoor zal het vreemd klinken, maar de beelden die Lucebert aan elkaar rijgt spreken al boekdelen.

boeken hebben hun geschiedenis

het boek is nog niet uit
het is wel een uiterst klein dun boek
een handboek een schemerboek
in de boekenkast is het altijd zoek
ook valt het van tafel in het niets
valt het tussen de woorden van praters
tussen het gebrul van elokwente sprekers
ver weg ontbladert het in het witte woud
schurftig komt het soms terug / zacht
is zijn vragende oogopslag / in een hoek
vergeten gaat het liggen en vergeelt /
tussen de onverschillige pissebedden
wordt het een stehgeiger voor stijfkoppige
dovemansoren / geen eenvoudige boodschap
verlaat meer het boek / het is slaapwekkend
ook de lezer is slaapwekkend / maar die eet
vrij slaapt en doet aan krachtsport

die werkt zich zeker tevreden in het zweet
die danst met hanetred rond zijn windei
en bereikt zo de juiste vorm de hemel op aarde
uit: lucebert, *verzamelde gedichten*, p. 815

‘boeken hebben hun geschiedenis’ is de titel. Elk boek zijn eigen verhaal. Net als de mensen. Ze worden geprezen of afgeschreven, floppen of bestijgen allerlei toppen, worden gretig gelezen of verramsjt. Ze zijn korte tijd interessant en worden dan vergeten, of ze beleven druk na druk en worden in alle talen vertaald. Soms tellen ze eeuwen mee, enkele blijven zelfs duizenden jaren hun rol spelen. Er zijn dure, prachtig uitgegeven boeken, gekleed in kostbare gewaden, en voddige, grauwe massaboekjes. De meeste boeken brengen het niet ver en slijten hun leven, net als de meeste mensen, in de kleinst mogelijke kring of in de anonimiteit.

Na die algemene uitspraak in de titel, zoomt het gedicht in op ‘het boek’, op een bepaald boek: *het boek is nog niet uit*. Is het nog niet *uitgelezen*, of niet af, nog in de maak, een open boek, een onvoltooid verhaal? Zoals de bijbel. Maar gaat het gedicht wel over de bijbel? Want, zo horen we: *het is wel een uiterst klein dun boek*, en dat klopt toch niet. Er zijn weliswaar ook hele kleine, handzame dundrukbijseltjes, maar meestal is het een groot dik boek. Of zou de dichter bedoelen dat het boek klein en dun *gemaakt* is? Een groot en onvoltooid verhaal, dat in de loop der christelijke tijden is gereduceerd tot illustratiemateriaal bij christelijke dogma’s en tot vrome zondagsschool-verhaaltjes? Een bij gebrek aan voeding, aan inbreng van actuele menselijke ervaring, sterk vermagerd boek?

Het gedicht noemt het boek vervolgens: *een handboek een schemerboek*. Een handleiding voor gelovigen, geloofsleer, katechismus? Een schemerboek zonder lichtwoorden, grijze, saaie, ‘slaapwekkend’, zoals er verderop staat? Veel voormalige gelovigen zullen dat gretig beamen.

Hoe dan ook: *in de boekenkast is het altijd zoek*. Heel veel mensen hebben wel een bijbel in huis - dat hoort er nu eenmaal bij -, maar besteden er nooit aandacht aan. In hun uitpuilende boekenkasten is het dan ook al gauw zoek, zeker als het om een dundrukbijseltje gaat, een handboekje.

Het gedicht vertelt onverstoort verder over ‘het boek’: *ook valt het van tafel in het niets / valt het tussen de woorden van praters / tussen het gebrul van elokwente sprekers*

Het boek is inmiddels gevonden, het is ‘uit de kast gekomen’ en heeft enige tijd op tafel gelegen, anders kan het er niet vanaf vallen. Is dat een echo van de protestantse traditie om aan tafel uit de bijbel te lezen? Dat komt nog steeds voor, maar het is ook in die kringen al vaak *van tafel in het niets* gevallen, gemangeld tussen de woorden van veelsoortige praters en het gebrul van elokwente sprekers. Door wie? Door geharnaste atheïsten, voor wie de bijbel alleen nog maar een wrede en gewelddadig boek is? Of juist door hoogdravende theologen en brullende predikanten die het beter denken te weten dan het boek?

Dan gebeurt er iets vreemds: *ver weg ontbladert het in het witte woud*. Het gaat ver weg en het ontbladert, wat voor een boek niet al te best is. En het was al zo dun. Maar wat en waar is het witte woud? We kennen het Zwarte Woud in Duitsland. Daar staan bomen en van bomen wordt papier gemaakt. Is het boek teruggekeerd naar zijn oorsprong, naar een wit woud van papier, het bomenparadijs, waar ook de boom des levens staat en die van de kennis

van goed en kwaad, het bos van Eden? Nee, want 'boeken hebben hun geschiedenis', en de geschiedenis speelt zich af buiten het paradijs.

Het lijkt eerder een beetje op de Babylonische ballingschap. Zoals de Israëlieten indertijd in Babylon hun lieren aan de wilgen hingen en treurliedjes zongen over hun verloren gegane Zion, zo droevig hangt het verbannen, het 'ontleesde' boek zijn bladeren aan de witte wilgen en zingt daarbij misschien wel Psalm 137. *By the rivers of Babylon.*

schurftig komt het soms terug / zacht is zijn vragende oogopslag. Zo duikt het boek weer op: als een schurftig hondje, met zo'n trouwe hondenblik, staart tussen de benen. En zijn geschiedenis wordt er niet beter op, want *in een hoek / vergeten gaat het liggen en vergeelt.* Zo heeft het boek inmiddels een hele reis afgelegd, van boekenkast naar tafel, van tafel naar vloer, en via het witte woud terug naar de hoek van vergetelheid en vergeling. Een boekje in een hoekje zonder lezers.

Onbarmhartig dendert het gedicht voort: *tussen de onverschillige pissebedden / wordt het een stehgeiger voor stijfkoppige / dovemansoren.* Het boek zendt nog wel signalen uit, maar het zijn steeds dezelfde, als een 'stehgeiger', een zichzelf herhalende muzikant met een beperkt repertoire. Die stuit op onverschilligheid, en stijfkoppige dovemansoren. Logisch, want *geen eenvoudige boodschap / verlaat meer het boek.* Het heeft niets eenvoudigs meer te vertellen. Ooit wel! Maar nu het is ontbladerd, gereduceerd, verdund tot illustratiemateriaal bij dogma's en dode leer - geen 'blijde' boodschap voor eenvoudigen meer.

het is slaapwekkend / ook de lezer is slaapwekkend, zo luidt het laatste oordeel van het gedicht. Doder kan een boek niet zijn. Alle leven is eruit gezogen. En nu ligt het daar, vergeeld en vergeten als een winkeldochter op de religieuze markt, met zachte oogopslag te wachten op wakkere lezers. Een treurige geschiedenis!

Het gedicht besluit met een soort 'portret' van die slaapwekkende lezer. Die blijkt toch ook heel wakker: *die eet / vrijt slaapt en doet aan krachtsport / die werkt zich zeker tevreden in het zweet.* Zo bereikt hij de juiste vorm, met sixpack en al, en schept zelfgenoegzaam zijn of haar eigen *hemel op aarde.* Hij heeft geen innerlijke band met het boek en zijn geschiedenis. Hij *danst met hanetred rondom zijn windei.* Het boek speelt in zijn leven hooguit een bijkomstige, marginale rol, als cultureel attribuut. Of als politiek glijmiddel voor zeer christelijke haantjes als Bolsenaro, Trump, Poetin en hun talloze varianten, al die rond hun windeieren dansende windbuilen.

Er is een ander gedicht van Lucebert waarin hij een soort tegenbeeld schetst van die 'slaapwekkende lezer' met zijn sixpack: een 'blijde zwerver' die 's avonds *laat in het hooi zijn gebeden prevelt en wat lezenswaardigs leest in het oude boek.* Het is door Tom Löwenthal op muziek gezet en wordt ons (op de CD *Oote boe*) door Marco Bakker voorgezongen.

landjuweel

met een broodkorst als corsage gaat
de blijde zwerver door het wijde land
hij wuift naar de koeien in de weiden
naar het bloeiende koren hem terzijde
terwijl leeuweriken eten uit zijn hand

's avonds stralend staan de boerenmaagden
aan de dorpspomp en brengen hem hun groet
zij kussen zijn bezwete konen zelfs bedaagde
maagden vlijen warm hun harten aan zijn voet
omdat hun oude moeders zeggen dat dat moet

laat in het hooi prevelt de zwerver zijn gebeden
en leest wat lezenswaardig in het oude boek
terwijl hoeren en pooiers strompelen door de steden
hun gore ratten rennen radeloos van hoek naar hoek
strekt hij zeer verzaligd zijn gelooiden leden.

Maar: *het boek is nog niet uit*. Die eerste zin van het gedicht is de belangrijkste. Die gaat als een bezwering vooraf aan heel die trieste geschiedenis: de verwaarlozing, de verbanning en de 'onbladering': *het boek is nog niet uit*. En dat is precies het onvoltooide van de bijbel: die is nog lang niet uit, die wil niet alleen vroegere, maar ook hedendaagse en toekomstige mensen met hun geschiedenissen omvatten. Het is het mensendagboek bij uitstek: 'Schrift die mensendagen schrijft (...) gezichten, zielen, naam voor naam.' En het heeft weet van hun broze liefde. Daarom is en blijft het de moeite waard om het uit zijn hoek te halen, van de grond te rapen en op tafel te houden - *tolle, lege*, neem en lees.

*Met licht van licht hebt Gij geschreven
uw boek dat ons het leven redt,
de woorden van uw trouw gegeven.
En van dit lied de toon gezet.*